

PRÒLEG

Si aquest llibre, que tinc el goig de presentar-vos, fos d'època pagana, duria l'encapçalament del déu mític que, sembla, dóna nom a aquest carener a dues vessants que és el nostre enfilall de muntanyes.

Just perquè és escrit i viscut en el nostre beneït carener, l'obra no té gota de semblança amb qualsevol de les que surten beneïdes i pontificades per allà la terra baixa sense Manelics.

De cert que el llenguatge sobtarà a molts d'allà baix, amb la llengua que sol ser encarcarada per cotilles filològiques. Ací en aquests escrits, hi teniu el català al qual no esteu avesats, gent que no teniu d'altra aigua que la de l'aixeta o de les ampolles a preu. El qui ho hagi provat, ho sabrà. Ací beureu aigua de neu escolant-se menuda i quieta per entre els prats d'una collada. És el vell i bell català amb la frescor dels nostres orígens. Només per això ja valdria la pena de llegir-lo.

Però n'hi ha més, tant se val.

Aquests fulls tenen poc de novel·la, talment pensem en aquest estil d'escriure. Potser perquè traspua en la gent que m'ha fet dels seus, els personatges em semblen tan reals com els Encantats, l'Aneto o el Besiberri. Tan reals com els escons reclosos, arrupits per la fredor, tan reals com la barrumba de la vacada.

Més que la narrativa, alguna plana té l'èpica dels primers comtes pirinencs a espasa i puny, cançó de gesta. Però tot d'una toca la lírica d'una mica de no res de xarbot d'aigua.

No escauria que us parlés de l'argument del llibre, malmetria la sorpresa. I més. Perquè l'obra, com toca als espais amples on ha estat viscuda, és un teixinat de per-

sones, d'ambients, de joies i de tragèdies amb la fredor de l'hivern barrejant-se amb les assolellades de l'alta muntanya, cremants com enlloc.

No fóra pas bona cosa que m'allargués. Un pròleg és tan sols obrir la porta de la casa i invitar-vos a asseure-us vora la llar de foc, amb els escremallls aguantant el bullir de l'olla.

Però aquest llibre m'ha fet pensar en un caient que no puc deixar-me. Si m'ho deixés algun toc molt endins se'ns escaparia.

Vet ací. Terres avall, a migdia, són en una península. Un parrac de terra, marcat al mapa, que no en sap fer veure les variants. Doncs bé, aquests espais del llibre són ístmics. La carenada enllaça dos mons sense que la vessant obaga sigui continent i la solella sigui península.

Aquest llibre, en el fons més a fons, duu la nostàlgia d'una nació ístmica que no va poder ésser. On el català i la llengua d'Oc haurien estat una sola parla de trobadors.

Com cal i escau, he d'acabar parlant de l'autor. És fill amb totes les seves sentors, dels pobles i les valls pirinenques, parla amb els fondals de l'ànima. Encara més. És capellà, ha viscut tocant amb les mans les secaneres i les humides de la terra i la gent.

De sobrepuig, però, no s'ha tancat al greny, ha arribat des d'aquest vessant, fins als anarquistes i altres exiliats a Tolosa de Llenguadoc.

Enhorabona, mossèn amic.

Lector, t'obro la porta.

Josep Maria BALLARÍN I MONSET

I

EL PIRINEU. LES SEVES LLEGENDES I LLUITES PER LA VIDA

El senyor Gabriel, el mestre, explicava que la geografia del món ens ofereix diversitats múltiples de riquesa i de pobresa de tota mena. La immensitat del mar és una fascinació per als navegants somniadors dels cantos de les sirenes. Les planes verdes i xardoroses són envejades pels qui busquen fruits propis i abundants de la naturalesa, com vins, blats i fruites. Les muntanyes recullen les llàgrimes fredes dels núvols que omplen els buits de les seves conques amb aquells ulls blaus del seus estanys que formen aquells rosaris d'aigües pures i clares. El Pirineu és el conjunt de serralades, ports i rius que s'estenen, com la sang de les venes de Carlemany, per les terres carolíngies des d'un mar a l'altre i des d'orient fins a occident.

Els nens eren tot orelles davant d'aquella literatura de la seva terra i el mestre continuava explicant que el Pirineu és una Terra Nemorenca llatina o grega i que és un tros de món on Hèrcules hi treballà enormement, posant-hi el sepulcre de Pirene dins una llarga i ampla serralada, i on, d'enmig d'un esgarrifós mar de flames amb temptadores i belles ones d'or i argent, va fer sorgir els gegants de l'Aneto, Colomers, el Besiberri, els Encantats, la Pica d'Estats, el Cadí, Coma de Vaca, Pedraforca i Claror. Del fons pujaren orgullosos els gegants del Pirineu, quan un altre gran tros de terra s'enfosava en el fons de la conca de l'Atlàntic. Aquesta terra nascuda amb dolor immens, formant muntanyes, que graten el cel, i valls profundes, que guarden secrets eterns, és la imaginària Nèmora, que jau quieta i tranquil·la entre les Hespèrides i la Gàl·lia plana i altiva. Aquesta narració espantava aquelles juvenils fantasies i tot seguit buscava paraules més fines i innovadores.

Pirineu deriva segons la mitologia grega de Pirene. Pirene era filla de Túbal i besnéta de Noè, que va haver d'amagar-se en una muntanya per escapar del gegant Gerió que la rondava. Gerió va matar Túbal i posà foc a la muntanya. Hèrcules va apagar el foc forestal i va intentar salvar així Pirene. Hèrcules allavors perseguí Gerió per tot l'Atlàntic i el matà. Va tirar el seu cos decapitat al mar i després va enterrar el seu cap i les seves armes dins un monument funerari en un lloc que sembla la fi del món. El senyor Gabriel, el mestre, deixant la mitologia i seguint la història, explicava que aquell monument és conegut avui per la Torre d'Hèrcules, construïda pels romans al costat de la ciutat A Corunya, en recordança d'aquest mite. Malgrat tot, Pirene va morir als braços d'Hèrcules.

No entenien gaire tot allò de la mitologia però els agradava saber d'on venia la seva terra.

Amb poder màgic i creador, Hèrcules modelà aquestes valls per al tranquil i etern repòs de Pirene. El suau ventet dels pins i dels avets gronxa encara sa dolça cabellera; els llacs, els rius i les fonts reguen constantment les flors de sa tomba pètria i ingent al llarg de tot el Pirineu.

Les àligues, els corbs, les puputs, els galls fers, els pinsans i les cadernereres li canten himnes fúnebres amb aires exultants. Aquest llenguatge els arribava als sentiments perquè ells anaven a buscar nius d'aquests ocells per ací i per allà. Buscaven poesies de la seva terra i en trobaven en goigs, himnes i cançons que la gent gran recitava i cantava.

Les lires dels poetes han fet l'himnari de ses gorges, turons, serralades i rius que, des del cim a la vall i a la mar, porten sos cants amb aigües fresques i clares, com miralls d'immensitat.

Els colors són la seva més preuada riquesa: es vesteix com una núvia de blanc tot l'hivern i s'engalana per afavorir la verda sortida de Ceres, que tot ho transforma en flors, fulles i fruits. Tot es mou amb tranquil·litat i quasi insensiblement a Nèmora, esperant la caiguda del sol i l'arribada de les estrelles. El temps a Nèmora és això:

dies, nits, anys i segles, puix ses roques, sense enfadar-se, resisteixen, suporten el sol, el vent, el fred i el gel.

Nèmora és un tros de món sense horitzó. Les muntanyes tanquen, com baranes, el riu a la vall per fer reflectir en ses aigües el cel blau. Escoltaven com era la vida dels pastors per aquells ports i serralades enmig de tempestes i tronades.

Nèmora és el resultat i fruit del pas del temps; de riudes, de vents, de forces contràries i de les lluites dels animals i de l'home per sobreviure en aquell medi natural.

Allí s'hi troben les espècies d'arbres més forts: pins rojos, avets i roures i també alguns dels més febles, que intenten perllongar-se en el temps amb crescuts corrents d'una primavera i d'un estiu, tot deixant tants fills en les seves arrels que sa descendència es renova i perdura constantment. Els arbres els coneixien en les molines, on els serraven per fer-ne taules i taulons.

Els animals hi sobreviuen per la seva resistència i fortalesa natural; resisteixen els més forts i selectes. Els més febles duren com l'herba tendra del fenàs i moren sense deixar rastre del seu despertar i de la seva lluita per la vida. Els pares dels nens de l'estudi del senyor Gabriel cuidaven els animals domèstics i també els que servien per treballar les terres d'aquí i d'allà.

El senyor Gabriel contava que totes aquestes restes del temps, de lluites, de vida i mort han donat motius per a la reflexió i han obert creences populars que evoquen èpoques molt llunyanes. Hi ha la creença popular que situa Andorra ja en els temps bíblics. Un llibre sobre les Valls d'Andorra explica: "La llegenda diu que [Andorra] és el primer punt de la terra que restà eixut i en el qual Noè pogué amarrar la seva arca; això succeí al cim del Fontargent, en la part més alta d'Andorra, on encara es conserva l'anella que li serví d'amarrador."

Però una altra tradició conta que altres autors de llibres d'aquesta terra situen aquest succés al cim del Canigó, sota la vall, que forma el pic de Tretzevents. L'arca encara es conserva amagada sota la congesta, disposada

a tornar a servir, si es produeix un altre diluvi. Per tal d'allunyar els indiscrets que s'hi vulguin acostar, així que algú volta per aquells verals, es desencadenen tretze vents, que fan impossible poder-s'hi estar. La natura feréstega de les altes muntanyes és un llibre obert que fa veure tota la seva grandesa dins tota la seva amplària: s'hi pot contemplar el brunzit de l'astor per obtenir la presa, el trencalòs, que és la més gran au de rapinya d'Europa, el gall fer o els isards, entre els alts cingles, amb el cap alt i ensumant o aixomant sorpreses desagradables amb el moviment inquiet dels seus narius. Abunden els porcs senglars, gats fers, erminis i rates cellardes. Entre els rèptils, sorprenen el tritó pirinenc, la granota roja i l'escurçó morrut. I la truita salmonada o negra estimada per tots els pescadors.

No hi ha sorolls aguts entre ells; tot sembla calma i bonança, perquè la natura no acostuma a fer salts violents; tot creix insensiblement. Les forces ambientals augmenten i agafen nous aspectes i nous camins. El món dels instints encara té secrets, que no entenem. L'instint dorm fins que es desperta i llavors es manifesta fortament i amb violència sense saber-nos explicar d'on ve i on va.

La mateixa lluita d'aigües tranquil·les i quietes, d'un matí clar i serè i d'una tarda negra per la tempesta d'aigua i pedra, que s'acosta; aquesta mateixa lluita del cérvol i del gall fer; aquesta lluita del cant del perdigot, per atreure l'amorosida perdiueta, constitueixen el paral·lelisme adequat amb la vida humana, que lluita en silenci contra el fred i la calor, contra la febre i el dolor de tota mena; que lluita a reganys i rencors contra la fam, la set i contra tot allò que tem i li fa por.

El senyor Gabriel, el mestre, nascut al Pirineu, atent i estudiós de la història, es preguntava sovint:

Què és el Pirineu?

És el Pirineu un poble sense pàtria? És un tercer país?

"Ja no hi ha més Pirineus." Aquesta expressió confosa podria ben bé haver estat pronunciada, ¿qui ho sabrà mai de manera certa?, per Lluís XIV, quan el seu nét, Felip, duc d'Anjou, es va asseure al tron d'Espanya. No és el

cas si aquesta frase fou o no fou pronunciada mai, però sí que havia estat inspirada per Mazarin, que va preparar el Regne d'Espanya a favor del seu sobirà francès, quan en l'article 13 del famós Tractat de l'Illa dels Faisans, prop del Bidasoa, els va sotmetre a una barrera política i geogràfica; "les muntanyes pirenaïques. I així està estipulat que havien dividit les Gàl·lies de les Espanyes, valdran també en endavant de separació entre els dos mateixos regnes". Mai dins la nostra història, les nostres muntanyes, crestes i serralades havien tingut aquest rol, aquest paper polític. Els Pirineus formen una ratlla de divisió, de separació o, per contra, formaven un tercer país. Així ho confirma el cèlebre professor Henri Gaussen, qui ho coneixia més que ningú: "En el transcurs dels segles, els habitants de les muntanyes pirenaïques se sentien més pirenenics que espanyols o francesos. Les muntanyes els unien en lloc de separar. La muntanya és una unitat i la unitat dels Pirineus és incontestable."

No podria ser una pretensió indeguda somniar que tot el Pirineu no sigui ni ducat, ni principat sinó simplement una república pastoral amb els punts d'unitat d'una llengua, una economia i d'una política pròpia. En un costat del Pirineu canten "les muntagnards", les muntagnards i a l'altre costat Muntanyes del Canigó. El mestre explicava que el comte dels càtars de Monségur somniava amb la independència del Llenguadoc; que menyspreava la Gàl·lia per haver absorbit la seva terra, ja que sempre havia esperat un Llenguadoc dels bons homes i independent.